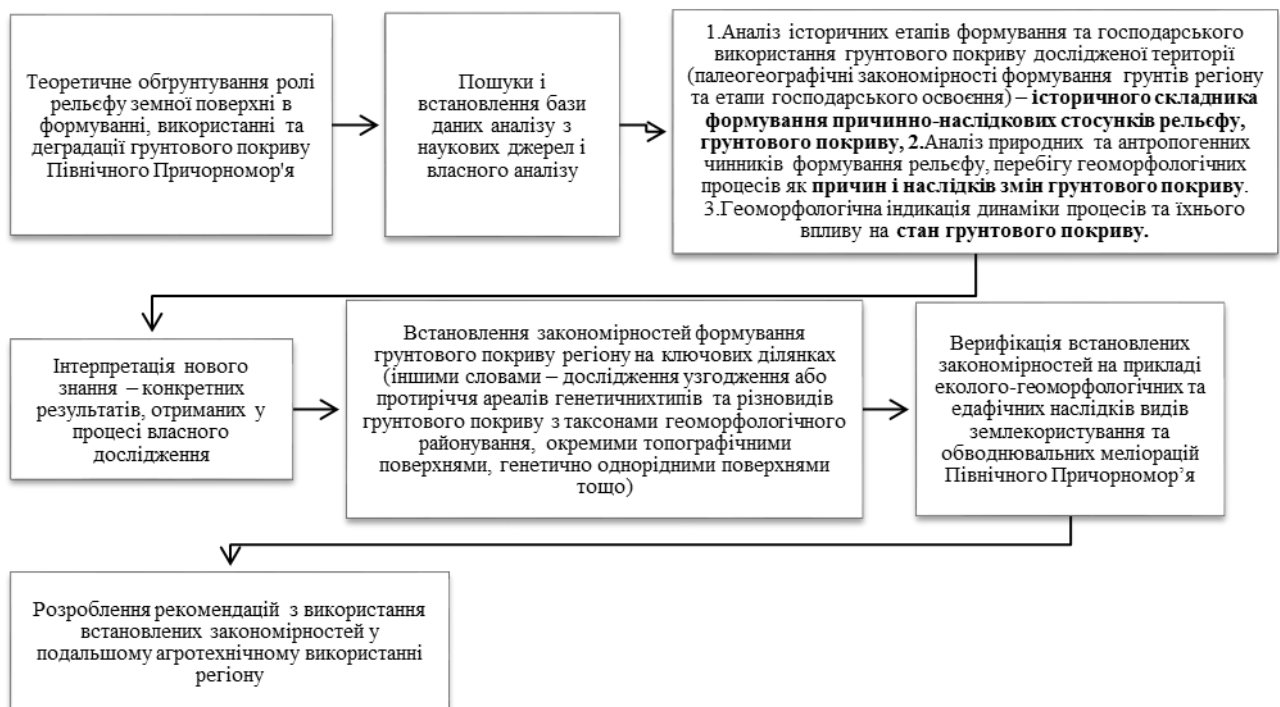

РЕЛЬЄФ ТА ГРУНТОВИЙ ПОКРИВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: ЕКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Здійснено аналіз можливості узгодження ареалів генетичних типів та різновидів ґрунтового покриву інтенсивно освоєного регіону Північного Причорномор'я з таксонами геоморфологічного районування, з морфогенетичними категоріями рельєфу земної поверхні, з окремими топографічними та генетично однорідними поверхнями, з простими та складними поверхнями різної морфології, експозиції, морфометричними показниками (вертикальне та горизонтальне розчленування, крутизна схилів).

Унаслідок аналізу теоретичних та методичних уявлень було сформовано алгоритм еколого-геоморфологічного аналізу формування, використання та деградації ґрунтового покриву центральної частини Північного Причорномор'я, який ґрунтується на положеннях філософського бачення наукового знання.

Алгоритм еколого-геоморфологічного аналізу формування, використання та деградації ґрунтового покриву центральної частини Північного Причорномор'я

Поетапний розгляд завдання, поставленого і аналізованої у контексті теми повідомлення, полягає у наступному.

Аналіз дрібномасштабних картографічних матеріалів вказує лише на загальні закономірності стосунків рельєфу земної поверхні Північного Причорномор'я та основних («фонових») різновидів ґрунтового покриву регіону. Не деталізуючи у тексті його змісту, оскільки його результати лише *констатують* деякі форми залежності поширення ґрунтового покриву від геоморфологічних, геологічних, палеогеографічних особливостей, вважаємо доцільним зосередитися на результатах *аналізу великомасштабних картографічних матеріалів геоморфологічного та ґрунтознавчого характеру*.

Для аналізу картографічних матеріалів крупніших масштабів доцільно оперувати поняттям «катени», яке дозволяє встановити зв'язок ґрунтів з рельєфом через *розташування* генетично однорідних поверхонь та їхній *нахил*, який обумовлює інтенсивність «стікання – фільтрації» поверхневих вод і, таким чином, обумовлює водний режим ґрунтів та динаміку геоморфологічних процесів. Такі дослідження були зосереджені на ключових ділянках Північного Причорномор'я.

Як свідчать результати дослідження, територія Північного Причорномор'я характеризується наступними процесами і явищами, в основі яких лежать як природні, так і антропогенні чинники:

- погіршення якості с/г угідь завдяки розвитку площинної та лінійної ерозії у межах певних катен;

- поширення форм рельєфу, пов'язаних з просіданням лесових товщ (давніми та сучасними), які викликають формування подів та степових блюдець, у тому числі – унаслідок додаткового зволоження зрошувальними системами;

- підтоплення та осушення навколишніх ділянок у зонах впливу численних лиманів та примітивних водосховищ (ставків), унаслідок чого активізуються процеси засолення та осолодіння;

- забруднення с/г угідь у зонах, прилеглих до автошляхів та підприємств хімічної промисловості;

- погіршення естетичних властивостей рельєфу зокрема та ландшафтно-пейзажних рис, в цілому;

- новітні процеси, пов'язані з відкритими розробками мінеральної сировини (переважно кар'єри будматеріалів);

- створення новітніх естетично привабливих ландшафтів;

- розвиток еолових процесів на місцях зведення лісових масивів.

При аналізі дрібномасштабних карт Північного Причорномор'я простежується цілковите узгодження широтної зональності основних ґрунтових відмін регіону з простяганням і, почасти, контурами Причорноморської западини, що свідчить про палеогеографічні тенденції її геологічного розвитку та нагромадження у її межах трансгресивного залягання осадових комплексів, з яких наймолодший – породи лесової формації – послужили ґрунтоутворюючими породами. Загальна рівнинність території, одноманітність верхньої частини геологічного розрізу, схожі кліматичні умови послужили основою формування зональних рис ґрунтового покриву. Так, відмінності у поширенні форм рельєфу різного генезису, палеогеографічні умови їхнього формування, локальні відмінності геологічної будови, наявність транзитних долин через ґрунтові зони обумовили формування строкатості ґрунтового покриву.

Подальший аналіз закономірностей у стосунках походження, формування та трансформації ґрунтового покриву з відомими та встановленими геоморфологічними, геологічними та палеогеографічними чинниками здійснено на прикладі 6 ключових ділянок, які охоплюють певні частини Північного Причорномор'я у обсязі 2 – 3 листів топографічних карт масштабу 1:100 000 кожна. Особливості рельєфу земної поверхні та

поширення й інтенсивності сучасних геоморфологічних процесів встановлювалися при аналізі інженерно-геоморфологічної карти Північного Причорномор'я, а закономірності поширення, видів ґрунтових відмін та дані про змиті ґрунти отримані при аналізі карт ґрунтів України масштабу 1:200 000.

Висновки. Еколого-геоморфологічний аспект здійсненого дослідження полягає у наступних положеннях:

- простежено закономірне широтне розташування головних відмін фонових ґрунтів, яке в цілому, повторює обриси Причорноморської низовини. Деякі порушення широтної конфігурації меж фонових ґрунтів (чорноземів звичайних, чорноземів південних та темно-каштанових ґрунтів) мають місце на межирічних ділянках, які прилягають до великих транзитних річкових долин – Дністра, Південного Бугу, Дніпра, а також на правобережжі долини р. Молочна.

- найбільшою мірою вплив рельєфу земної поверхні на особливості формування, поширення, використання та деградації ґрунтового покриву здійснюється у відповідності з даними геологічної будови, палеогеографічних обстановок нагромадження ґрунтоутворюючих порід, подекуди, відповідно до морфоструктурних ознак (структурні тераси понтичного вапнякового комплексу) та деяких особливостей поверхневих ділянок розвантаження першого від поверхні водоносного горизонту;

- простежено майже на усіх схилах крутизною, починаючи від $3-5^{\circ}$ поширення процесів площинного змиву з високою мірою кореляції і, відповідно, слабко-, середньо- і сильно змитих ґрунтів;

- значні аномалії у видовому складі ґрунтового покриву притаманні виробленим річковим долинам та великим балкам, у днищах яких, завдяки меридіональним напрямкам, поступово змінюють один одного ґрунти різної міри засоленості, зволоження.

- великі балки поширені на основних межиріччях дослідженої території суттєвим чином впливали на формування ґрунтового покриву завдяки різній

експозиції їхніх схилів, значній зміні мікрокліматичних показників та видового складу рослинних формацій і зумовили відповідні деформації меж основних ґрунтових відмін регіону;

- розташування проміжного педоекотону між чорноземами звичайними та темно-каштановими ґрунтами обумовлене кліматичними чинниками, проте, складні межі цих ґрунтів мають виразний відбиток неоднорідності морфолого-морфометричних показників земної поверхні та її впливу на поширення різних рослинних асоціацій

Отже, головні складники еколого-геоморфологічного аналізу: а) аналіз чинників формування рельєфу земної поверхні; б) встановлення генетичних типів та меж поширення несприятливих геоморфологічних процесів; в) кореляція морфолого-морфометричних даних з якістю ґрунтового покриву, зумовлену впливом процесів площинного змиву і, почасти, лінійної ерозії; г) розрізнення ключових ділянок, придатних та для встановлення стосунків рельєфу та ґрунтового покриву на локальному рівні; д) ілюстрація історії землеробського використання дослідженої території і простежування інтенсивності господарської діяльності, здатної впливати на якість ґрунтового покриву, реалізовані у відповідності до розроблених на сьогодні теоретико-методологічних положень.

Література

1. Атлас почв Украинской ССР / Под ред. Н.И. Крупского, Н.И. Полупана. – Киев, 1979.
2. Геоморфологічна карта України [Електронний ресурс] [Веб-сайт] – Електронні дані – Київ: 2010-2016. – Режим доступу: <http://geomap.land.kiev.ua/geomorph.html#x> (дата звернення 15.01.2017) – Назва з екрана
3. Карта ґрунтів України / за ред. М.І. Полупана. – Київ; Харків, 2005
4. Палієнко В.П. Загальне геоморфологічне районування території України /В.П. Палієнко, М.Є. Барщевський, С.Ю. Бортник, Е.Т. Палієнко, Б.О. Вахрушев, Я.С. Кравчук, Р.М. Гнатюк, Ю.М. Зінько //Український географічний журнал. – 2004. – №1. – С. 3-11